

Filosofijos istorija

SIMULIAKRAI NIEKUR NEBUVO IŠĖJĘ

Kristupas Sabolius

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 17
El. paštas: kristupas.sabolius@fsf.vu.lt

Šiame straipsnyje į simuliakrų problemą pažvelgiama be Baudrillard'o tekstų tyrimų. Nagrinėjant antikinę termino reikšmę ir taikant jo analizei fenomenologinę optiką, mėginama išsiaiškinti, ką reiškia realybės ir vaizduotės priešprieša. Pastebima, kad epikūriečių ir stoikų phantasia sampratoje egzistuoja vaizduotės ir tikrovės sampyna, dėl kurios tikrovė ab origine yra apraizgyta neišpainiojamu fiktyvumo koreliatu. Šiuo požiūriu išvedama paralelė su Husserlio eidetine žiūra ir dėl jos pasiekiamu Erfüllung. Iškeliama hipotezė, kad ne statiškai, bet dinamiškai suvoktas pasaulio ir sąmonės homegeniškumas pasiekiamas tik vaizduotės ištekiais. Tai patvirtina ir naujaisi fenomenologiniai tyrimai, kurie nagrinėdami „silpnųjų pamėklių“ (weak phantasmata) fenomeną atskleidžia, kaip vaizduotė aktyviai veikia kiekviename suvokime.

Pagrindiniai žodžiai: *simuliakras, vaizduotė, tikrovė, Erfüllung, silpnosios pamėklės (weak phantasmata)*

Ižanga. Simuliakrų klausimas

Simuliakras tapo vienu svarbiausių šiuolaikinio humanitarinio diskurso konceptų. Baudrillard'o įvestas terminas reiškia, kad atvaizdų hiperrealybė pakeitė originalų, faktų ir esmių tikrovę. Tai situacija, kurioje „visa sistema pakimba ore ir tampa gigantišku simuliakru – ne irealybe, o tiesiog simuliakru, niekados neiškeičiamu į tikrovę, tik į save patį nepertraukiamoje grandinėje, neturinčioje nei referencijos, nei cirkumreferencijos“ (Baudrillard 2002: 12). Diagnozuojamas pasaulis, kuriame ištirpusios tikrovės ribos nebesuteikia jokio kriterijaus, kaip atpažinti tiesą ir apgaule.

Šiame straipsnyje į simuliakrų problemą pažvelgiama kitu rakursu – be paties Baudrillard'o tekstų tyrimų. Iš kokio šaltinio kyla hiperrealybės prigimtis? Ar įmanoma susigražinti „prarastą tikrovę“, kuri nebūtų susilieję su iliuzija? Nagrinėdami antikinę termino reikšmę ir taikydami jo analizei fenomenologinę optiką, pamėginame dar kartą iš naujo užklausti, ką reiškia realybės ir iliuzijos, o kartu ir realybės bei vaizduotės priešprieša.

Mėginsime įrodyti, kad fenomenologija, nors ir siekdama išlaikyti griežtas minėtų perskyrų ribas ir laikydamasi mokslo pagrindų racionalumo orientacijos, priešingai

savo intencijoms atranda paradoksalias įsivaizdavimo ir suvokimo sričių sampynos zonas. Atsisakius percepcijos pirmenybės principo, atrandama šių sąmonės veiklos modusų koreliacija, kurioje suvokimas, tikrovė ir įsivaizdavimas atskleidžia genetines sąsajas ir juos jungiančius bendramatiškus režimus. Paaiškės, kad vaizduotė nėra chronologiškai antraeilė empirinių duomenų imitatorė, bet kiekvieną suvokimą lydinti implikatyvi jo galia, kuri padeda pasiekti eidetinius išsipildymus, kitaip tariant, suprasti pačią tikrovę.

Epikūriečių ir stoikų *phantasia*

Žodis „simuliakras“, be jokios abejonės, priklauso Antikos pasauliui. Demokritas pirmasis deklaravo skandalingą pažinimo teoriją, anot kurios, nuo juslinių kūnų atsiskyre atvaizdai (*eidola*) sumažėja iki miniatiūrinio dydžio ir įsisverbia į akies obuolį. Beveik mitologinis ir antifizikalistinis materializmas pabrėžia juslumą ir irealumą siejančią giją, o kartu leidžia atsekti užslėptas graikiškos *phantasia* trajektorijas: patyrimas yra susidūrimas su regimybe. Skaitydami Lukrecijaus „De rerum natura“ atrandame Epikūro, Demokrito bei Leukipo simuliakrų teorijos išvestinę: *In principio hoc dico, rerum simuliacra vagari / multa modis multis in cunctas undique partis / tenvia, quae facile inter se iunguntur in auris, obvia cum veniunt, ut aranea bratteaque auri*¹ (Lucretius: IV, 724–727). Įvairiausiai būdais ir visomis kryptimis sklendo daiktų

¹ Taigi, pirmiausia, sakau, kad vaizdai daiktų visokiausių skraido keliais įvairiais ir kryptim visokiom išsisklaido, patys tėvi būdami; ir ore jiems, sutikus viens kitą, lengva sueit kaip voratinklio siūlams ar aukso blizgučiams. (Čia ir kitur vert. M. Račkausko.)

simuliakrai, kurie tarsi voratinkliai ar auksiniai lapai susitinka ore ir jungiasi vienas su kitu. Jie yra pernelyg gležni ir perregimi, kad juos pastebėtų akys, todėl, patekę į kūną, sužadina plonąją sielos prigimtį ir apninka jausmus. Fantazija tad nėra joks išsigalvojimas, o tik labai plonytis ir šia prasme sunkiai įsisąmoninamas empirizmas. Mes galime regėti kentaurus, sciles, cerberius bei mirusiųjų šmėklas, nes *omne genus quoniam passim simulacra ferruntur, / partim sponte sua quae fiunt aere in ipso, / partim quae variis ab rebus cumque recedunt / et quae confiunt ex horum facta figuris*² (IV, 735–738). Medžiagiškieji simuliakrai chaotiškai blaškosi po pasaulį, kai kurie iš jų iškildami spontaniškai, kiti atsiskirdami nuo daiktų, tretį susidarydami jau iš suformuotų vaizdų. Haliucinacijos ir fikcijos čia nelaikomi subjektyvios sąmonės pramanais ir paklydimais. Greičiau atvirkščiai – visoks patyrimas savaime jau yra lengva haliucinacijos forma, nes nere-alūs elementai atskleidžia savo esatį – jie yra sudedamoji mums prieinamos realybės dalis. Ore siaučianti atomistinė vizualumo chemija užtikrina vizualizacijų (t. y. vaizdu artikuluoto suvokimo) galimybę. Nors kentauras kaip *res* neegzistuoja, jo *simulacrum*, be abejo, susidarė iš gyvų sutvėrimų – žmogaus ir arklio – derinio. Kaip taikliai pastebi Ferraris, „šia prasme epikūriškoje gnoseologijoje *phantasia* yra ne materijos reprezentacija, bet pati materija, turinti tad vertę greičiau kaip prezentacija arba kaip „reprezentatyvi

² Nes visoki vaizdai įvairiausiose vietose skrieja: Jie iš dalies atsiranda savaime ore, iš dalies gi, nuo įvairių atsiskyre daiktų, į šalis pasitraukia ir susidaro iš tų atvaizdų, kur suėjo į krūvą.

proto intuicija“ (Ferraris 1996: 41). Matydamas tiek „realų“ daiktą, tiek fantastinį padarą, abiem atvejais turiu reikalą su jo simuliakru. Vienintelis jūdviųjų skirtumas yra simuliakro „fizinės“ savybės. Sunkieji iš karto bombarduoja akis, lengvieji įsiskverbia į kūną pro poras. Ir vieni, ir kiti yra tos pačios prigimties.

Lukrecijaus tikrovė yra vientisa ir nedaloma ir, jei nekreipsime dėmesio į materialistines prielaidas ir abejotinas išvadas, jei neklausime poleminių klausimų – kodėl simuliakrų tikrovė žmogui atrodo prasminga, kodėl inertiškose žmogaus suvokimo stadijose (t. y. sapnuose) ji sudaro ne tik statiškas vaizdines kombinacijas, bet ir savarankiškus siužetus, kurie gali byloti ką nors reikšminga – kitaip tariant, jei neužduosime jokių psichinės (ar dvasinės) plotmės klausimų, tokia fantaziją ir percepciją absorbuojanti tikrovės charakteristika yra iškalbingai toliaregiška net ir šiandienos sociokultūrinės realybės atžvilgiu. Pakanka perkelti kai kuriuos kirčius ir suprasime, kad Lukrecijaus epikūrizmas jau aptinka iliuzijos (o kartu ir vaizduotės) ir tikrovės sampyną – situaciją, kurioje tikrovė *ab origine* yra apraizgyta neišpainiojamu fiktyvumo koreliatu.

Kita vertus, Lukrecijaus įkvėpėjas Epikūras laiške Herodotui aprašydamas panašų percepcinį procesą, mini daiktų modelius (*τυπαί τῶν πραγμάτων*), kurie patenka į regėjimą ir protą, „sukeldami vientiso ir tolydaus dalyko pasirodymą“ (*του ἑνους καὶ συνεχοῦς τὴν φαντασίαν ἀποδιδόντων*) (Ep. I, 50). Fantazija šiame kontekste reiškia ne ką kita, bet pirmą apadę automanifestaciją, kitaip tariant, fenomeną – tai, kas pasirodo taip, kaip pasirodo. Beje, tokia termino

vartosena antikiniuose tekstuose yra ne tokia jau reta. Graikai fantazijos vardo skambesyje aiškiai girdėjo savaiminio pasirodymo, išsiskleidimo, prisistatymo prasmę, o fiktyvumo konotacija įsigalėjo kur kas vėliau, kaip išvestinė reikšmė. Štai kodėl epikūrizmo tradicijoje, kuriai galime priskirti ir Lukrecijų, šis susidvejinimas neturi prasmės. *Phantasia* yra bet kokio vaizdo pasirodymas, daiktų ir žmogiškojo proto susitikimas, pirmoji, tiesioginė ir vienintelė įmanoma percepcijos patirtis.

Skirtingai, nei įprastai manoma, tikrovės prezencijos krūvį išlaiko ir stoikų laikysena vaizduotės atžvilgiu. Teigiama, kad stoikų *phantasia* buvo pajungta *tabula rasa* principui. Tai patirties pėdsakas, kurį, lyg išpaudą vaškinėje lentelėje, sieloje palieka išgyventa percepcija. Tačiau tai, kad sieloje susidaro *phantasia*, nereiškia, kad susiduriame su kitokios prigimties dariniais. Eva T. H. Brann pažymi, kad stoikų pasaulėžiūroje kultivuoti „*phantasia* reiškia susidurti su kažkuo, kas *realiai* priklauso objektui“ (Brann: 46; kursyvas mano – K. S.). Štai kaip Ciceronas veikale *Academica* pasakoja apie Zenono gnoseologinę teoriją: „Pirmiausia jis [Zenonas] pasakė šį tą naujo apie pačius pojūčius (*sensibus*), kuriuos jis manė esant tam tikrų iš išorės užklupusių poveikių junginį (kurį jis vadino *phantasia*, o mes – *visum*, ir išlaikysime šį terminą, nes likusioje kalbos dalyje mums teks jį pavaroti dar keletą kartų). Tad prie to, ką vadiname *visum*, ir to, kas beveik gauta pojūčiais, jis prijungė sielų pritarimą (*adsensio animorum*), kuris, anot jo, tūno mummyse ir yra atliekamas valingai“ (Cicero: Ac. I. XI). Šis netobulas vertimas neatspindi lotyniškai skambančios tikrovės dialektikos – tai, ką čia pavadino-

me poveikiu, yra *impulsio (hormē)*, t. y. užpuolimas, įsiveržimas, užklupimas, beveik bašliariška elementų agresija. *Phantasia* ne reprezentuoja objektą, o prezentuoja mažąją jo dalį – kaip pasaulio nuolaužą, išpaustą pėdsaką, kuriame dar esama tikrovės likučio. Ne visi *phantasia (visa)* yra patikimi, tik tie – kurie deklaruoja savo teisingą statusą (*declaratio, ἐναργεία*) ir kuriuos Ciceronas, versdamas Zenono *καταληπτόν*, pavadina *comprendibile*.

Pastaba, skambanti tarsi iš Husserlio paraščių, – *phantasiai* yra fenomenai, kurie patys pozicionuoja savo tikrumą, t. y. atlieka noetinį savo prasmės pasiskirstymą. Beje, kai kuriuose „Idėjų“ fragmentuose Husserlis užsimena, kad fantazija noeminiu atžvilgiu iš esmės niekuo nesiskiria nuo suvokimo. Tačiau noetinė percepcijos ir įsivaizdavimo duotis turi skirtingą pagrindą – tikėjimo pobūdį. Akreipkime dėmesį – *phantasia katalēptikē* išreiškia ne ką kita, bet besąlygišką išaknytumą percepcijoje ir iš esmės gali būti laikytina Husserlio „perceptyvios fantazijos“ užuomazga. Netrukus šį klausimą panagrinėsime atidžiau.

Tiesa ir tai, kad stoikai kalba apie *phantasia* laisvasias variacijas ir nukrypimus – Chrisipo fragmentuose minimas į „tuščią“ piešimą nukreiptas vaiduokliškas ir sapniškas režimas – tačiau ši sritis apibrėžiama išvestiniais terminais: *phantasma, phantaston ir phantastikon* (Arnim: II, 52–70). Tad nors epikūriečių ir stoikų filosofijų prielaidos ir išvados iš esmės skirtingos, tačiau tipologiniai skerspjuviai atskleidžia tam tikrą mąstymo bendrumą. Stoikų gnoseologija, lygiai taip kaip atomistų materializmas, aptinka perceiving *phantasia*, dėl kurios bet kokia empirika

nesiduoda kitaip nei irealybė. Ir Epikūras, ir Zenonas, ir Lukrecijus, ir Ciceronas diagnozuoja ne betarpišką susidūrimą, tiesioginę akistatą su pasauliu, bet regimybėje ištirpusius, nors ontologiškai vis dar (reikia pripažinti – gana mįslingu būdu) tikrus išgyvenimų pavidalus.

Ir štai kas iš to išeina – mes nepatiriame tikrųjų daiktų! Ir nors čia sunku iki galo nustatyti funkcinę vaizduotės reikšmę, akivaizdu, kad standartinė sveiko proto pozicija, įsivaizdavimą priešinti suvokimui (o kartais tiesiog tikrovei), yra mažų mažiausia problemiška. Ypač jeigu pabrėšime, kad *phantasia* čia apima ne žmogiškąjį sugebėjimą, bet veikia pačios tikrovės duoties modalumą. Jau šiuose fragmentuose galime išskaityti antropologinės savivokos ribotumo nuojautą ir supratimą apie irealią bet kurio vaizdo prigimtį, kuri signalizuoja, jog perskyra tarp suvokimo ir „daiktų savaimė“ turi būti peržiūrėta iš naujo. Būdamas tikrovės langu, pasaulio vaizdas visuomet išlaiko savo iliuzinę skraistę. Tačiau ši iliuzija nesutampa su apgaule, bet veikia su jo fenomenologine trajektorija. *Phantasia* yra pirmapradis pasirodymas.

Vaizduotės funkcija eidetinėje žiūroje

Husserlis yra atkreipęs dėmesį, kokių trapiu pagrindu paremtas mokslo objektyvumas. Gamtotyros sferoje būtent eksperimentuojančio mokslininko akių žvilgsnis tampa svarbiu argumentu, kai norima patvirtinti „objektyvių“ atradimų patikimumą. „Betarpiškas „regėjimas“, ne tik grynai jusliškas, regėjimas patyrimo, bet regėjimas bendriausia prasme kaip originali duotybė teikianti bet kokio tipo sąmonė

yra galutinis visų racionalių svarstymų teisingumo šaltinis“ (Husserl 1950: 36). Įsiklausykime – regėjimas yra racionalumo pagrindas. Jeigu matome objektą visą ir aiškiai ir jeigu regėjimas sutampa su konceptualiomis išvadomis, tuomet, anot Husserlio, teiginys apie objekto padėtį mokslininkui įgauna savo teisėtumą.

Tačiau ne taip jau retai – ir moksliniame, ir kasdieniame kontekste – „vienas matymas“ konkuruoja su „kitu matymu“. Negana to, tekančios patirties srautas tam tikromis aplinkybėmis regėjimą iškreipia, susiaurina, išblukina, susilpnina, o gal net suluošina. Kita vertus, atsiriboti nuo matymo būtų beprasmiška – pats faktas, kad mes visgi matome, turi savo svorį. Ir vis dėlto, Husserlio manymu, turime pripažinti, „kad tam tikroje intuicijų kategorijoje (o jusliškai patiriamų intuicijų atvejis toks ir yra) regėjimas yra iš esmės „netobulas“, kad jis iš principo gali būti sustiprintas arba susilpnintas, kad iš to išeina, jog betarpišku, o kartu ir autentišku patirties pagrindu paremtas teiginys gali patirties sraute dėl jį atsveriančio ir paneigiančio pagrindimo būti atmetas“ (*ibid.*: 37).

Eidetinė intuicija, kurios svarbą pabrėžia fenomenologija, yra ne daiktų, o prasmų matymas. Tiesioginė patirtis kreipia dėmesį ne į universalijas, bet į atskirybes, todėl mokslininkas paprastai siekia ją peržengti. Tačiau būtent čia jį ištinka grynumo problema. Kaip atpažinti eksperimento autentiškumą? Kaip atsiriboti nuo „subjektyvių aplinkybių“? Kaip neutralizuoti patirties iliuziškumą? Įsivaizdavimus, kurie prisikabina prie daiktų, mokslininkas laiko „psichiniais aktais“, priklausančiais psichologijos tyrimų sričiai, o kadangi eidetinė

intuicija yra pagrįsta vaizduote, jos dėka „iš esmės tabos (*Wesensschauung*) kyła nauji duomenys, „eidetiniai duomenys“, objektai, kurie yra irealūs“ (*ibid.*: 35).

Paradoksas – bet būtent šie „irealūs duomenys“, savotiškos percepcijos ir vaizduotės amalgamos – ir suteikia progą kalbėti apie universalumą. Taigi eidetinė žiūra yra stebėjimas pro platesnius prasmės akiračius apimančią optiką. Ir turbūt nebus per drąsu teigti, kad ši optika savitu būdu aptinka analogišką tikrovės irealumo sandą, kuri aptarėme analizuodami epikūriečių ir stoikų *phantasia*. Tikrovė prisistato kaip dalinė iliuzija, o pačioje jos pasirodymo trajektorijoje numatyta suvokimo ir vaizduotės sampyna.

Fenomenologiniu požiūriu, būtent jų dinaminės priklausomybės analizė tampa autentiškesniu būdu suprasti tai, ką vadiname tiesa. Atsiribojimas nuo percepcijoje stebinčio švaraus ir gryno žvilgsnio – pirmasis žingsnis. „Husserliui fikcijos nėra nei faktų įspūdžiai, nei šalutiniai suvokimo produktai (*by-products of perception*). Jie reprezentuoja galimą daikto egzistavimo būdą kaip laisvą sąmonės intenciją, kuri – paradoksaliai – pagrindžia tiesos būtinybę. Iš besiritančios faktų virtinės emancipuodama esmes, vaizduotė atveria fenomenologiją idealiam nelaikiškų tiesų pasauliui. Tokiu būdu fenomenologijai reikia vaizduotės dėl dviejų priežasčių: (1) atskirti nuo natūralaus prisirišimo prie empirinės patirties; ir (2) užtikrinti prieigą prie galimybių sferos, kurios laisvė yra būtino (t. y. apodiktinio ir transcendentalaus) esmių mokslo ženklas“ (Kearney 1998: 20).

Mutatis mutandis, Husserlio nuostata pripažįsta simuliacrinę patirties prigimtį.

Fenomenologijai, be jokios abejonės, rūpi išsaugoti pašlijusį idealybėmis ir universalijomis operuojančio žmogaus proto autoritetą. Ar galimybių iliuzijos inkorporavimas į tiesioieskos rėmus nesikerta su paties racionalumo prigimtimi? Iš to, kas aptarta, šiame žingsnyje galima pastebėti prieštaravimą – net pradinėje fazėje esmių intuicija susiduria su reliatyvizacijos pavojumi. Kokiais kriterijais remdamasis vaizduotės eidetiniais papildiniais operuojantis fenomenologas vis dar gali išlikti tikras, kad nenuklydo per toli? Kaip įmanoma pamatuoti žvilgsnio fiktyvumo ir realumo pusiausvyros parametrus?

Abejonės, kurias labai sunku išsklaidyti. Arba atvirksčiai – galbūt kol kas to net neverta daryti. Aišku viena – pristabdžius imperatyvų mokslinės žiūros kategoriškumą, percepcijos ir įsivaizdavimo dinamikai nusakyti reikia naujos konceptualios konsteliacijos, kurioje būtų peržiūrėta vaizduotės ir tikrovės riba. Riba, kuri epikūriečiams ir stoikams dar, o Baudrillard'ui jau neegzistuoja.

Kilimo problema, arba kaip sumaišyti aliejų su vandeniu

Dabar vėl grįžkime prie žvilgsnio klausimo ir pamėginkime atlikti fenomenologinį pratimą. Pasirinkime kokią nors jaukią svetainę, tada patogiai įsitaisykime ant sofos ir akis nukreipkime į grindis. Jeigu ant jų paklotas kilimas, nukreipkime žvilgsnį ten, kur, uždengdamas dalį jo raštų, stovi minkštasiuolis. Jeigu kilimo svetainėje nėra, tiks ir parketo ar plytelių ornamentas – svarbu, kad koks nors objektas uždengtų jų dalį. Bent keliasdešimčiai sekundžių susikaupkime prie paties stebėjimo. Stenkimės pajusti,

kokia yra kilimo ornamento duotis tose dalyse, kur jo regėti negalite.

Analizuodama tokio pobūdžio suvokimą, Husserlio vaizduotės sampratos tyrėja rašo: „Transcenduojantis suvokimas, paprastai suprantamas kaip grynoji intuicija, iš tiesų yra mišrus aktas – jis įtraukia tiek signityvinius regėjimus, tiek ir įsivaizdavimo išpildymus. Pavyzdžiui, stebėdama kilimo ornamentą kartu regiu (įsivaizduoju) panašius į mano iš tikrųjų matomus, bet po baldais paslėptus ornamentus. Piešiniai, kuriuos mano žvilgsnis suvokia, man pasisiūlo kaip paslėptų piešinių vaizdas – ir kaip tai, kas mano sąmonei pasisiūlytų percepciniame išsipildyme, jei aš patraukčiau baldus, norėdama juos pamatyti. Įsivaizdavimo aktai dažniausiai taip pat yra mišrūs aktai. Grynai signityviniai, lygiai kaip ir grynai intuityvūs aktai yra ne kas kita kaip ribiniai atvejai“ (Saraiva 1970: 103104).

Šis mūsų išbandytas ir Saraivos aptariamas pavyzdys yra akivaizdi aliuzija į garsųjį „Imaginaire“ pasažą. Siekdamas išgryninti ir atriboti sąmonės funkcijas, Sartre'as teigia greičiau priešingą dalyką nei ką tik pacituotoji autorė – vaizduotė ir suvokimas, tarsi būtų aliejus ir vanduo, nesimaišo vienas su kitu. Todėl ornamentų „primatymas“ šiuo atveju veikia ne kaip imanentiškas percepcijos iliuziškumas, bet greičiau sudedamoji įtikrovinančio sintetinio akto dalis: „Nepaisant visko, užčiuopiu šiuos paslėptus ornamentus kaip egzistuojančius dabartiškai (*existant présentement*), kaip kad pridengtus, bet ne kaip neegzistuojančius“ (Sartre 2005: 347). Tai reiškia – sąmonė ornamentams priskiria realybės statusą, t. y. pozicionuoja juos kaip egzistuojančius. Tačiau ar tokiu atveju įsivaizdavimo ir su-

vokimo perskyros klausimo nepaverčiame grynai tikėjimo problema – kai patirdami implicitiškai *manome*, kad vienas fenomenas yra tikrovė, o štai kita išgyvenimo forma jau yra fiktyvi. Ar tai, kad pasitikime savo aktualaus perceptyvumo sinteze, kurioje noetiškai reiškiasi tikrovės atpažinimas (o gal pripažinimas?), reiškia, kad vaizduotė suvokime nustoja veikusi?

Aliejaus ir vandens klausimas rūpėjo ir Husserliui – dažnai jis tiesiog užklauiamas iš kitos pusės: ar egzistuoja absoliučiai gryna vaizduotė? „Aktualios patirties sferoje kiekviena esatis yra ne tik įrišta į visuotinę sąmonės srovę, bet ir į aktualių patirčių pluoštą. Į pastarąją įpinta ir vaizduotė“ (Husserl 1980: 509). Šiuo atveju nagrinėdamas vaizduotės išsigalėjimo perspektyvą, Husserlis pastebi, kad būtent dėl minėtosios polifoniškos sąmonės prigimties mums sudėtinga patirti sterilius vieno pobūdžio aktus. Net ir svajodamas negaliu pašalinti savęs iš konkrečios situacijos konteksto, kuris įsitarpina ir sąveikauja su mano įsivaizdavimų eiga. „Iš tiesų, sutelkus savo dėmesį į paprastai mus apninkančias fantazijas, jos pasirodo ne kaip gryniosios fantazijos, bet kaip fantazijos „į“, fantazuojančios tam tikrą pramaną intuityviai išgyventos ar net blankiai pateikiamos tikrovės porcijoje“ (*ibid.*).

Ir nors šis vaizduotės ir percepcijos santykis visuomet išlieka koreliatyvus, vis dėlto, Husserlio akimis, sąmonės dinamiškoje esama pakankamo pagrindo nesupainioti to, kas tikra, su tuo, kas išgalvota. „Vaizdo nesatis reiškia: jis pasirodo kaip esantis, bet tėra *panašumas*. Jis nėra suderinamas su tuo, kas yra aktuali esatis. Ir nors jis susimaišęs su pastarąja, vaizdas

yra pripildytas prieštaravimų (konflikto)“ (*ibid.*: 151). Šį konfliktą – aliejaus ir vandens santykį – Husserlis dažnai išreiškia neutralizacijos samprata, konstatuodamas, kad, nepaisant visko, įvairialypėje ir srautiškoje sąmonės duotyje išlaikomas noetinis pajėgumas identifikuoti artikuliuojamos patirties statusą. Kitaip tariant, nors vaizduotė ir percepciją sieja abipusis kontekstualumas – kai pačioje aktų pasirodymo dinamiškoje išlieka pagrindas diagnozuoti (ne)tikrumą. Tiesa, ilgainiui Husserlis pripažins, kad neutralizacijos sąvoka (kuri reiškia ne ką kita kaip egzistenciją paneigiantį sąmonės nukreiptumą) neišsemia vaizduotės esmės, o kartu užduos klausimą, kurį šiuo metu ir nagrinėjame: „ar egzistuoja perceptyvioji fantazija?“ Kitaip tariant, ar įmanoma, kad percepcija, suprasta kaip fenomenų pasirodymas, reiškiasi vaizduotiškai? Arba *vice versa* – galbūt vaizduotės duotis gali tapti tokia pat įtikinama, kaip ir percepcija? Ir nors abejonė atsiranda tik išnašoje (*ibid.*: 591), joje užčiuopiamas labai svarbus fenomenologinio pasirinkimo elementas. Atrodo, kad pripažindama įsivaizdavimo svarbą eidetinėje žiūroje, tačiau mėgindama pabrėžti nesuderinamą suvokimo ir vaizduotės konfliktą, fenomenologija bando tuo pat metu žingsniuoti abiem gatvės pusėmis.

Grįžkime dar šiek tiek prie Sartre'o: „Aš suvokiu paslėptų ornamentų pradžią ir pabaigą (jie man pasirodo minkštasuolio kojų priekyje ir gale) kaip besitęsiančius po minkštasuolio kojomis. Tad būtent šia maniera, kuria užčiuopiu duotį, tai, kas man nėra duota, aš pozicionuoju kaip tai, kas yra realu.“ Netrukus pateikiamas apibendrinimas: „šia prasme suvokti vieną ar kitą

realią duotį, reiškia ją suvokti kaip visumą realybės fone“ (Sartre 2005: 347). Be jokios abejonės, po minkštasuoliu pakišti kilimo ornamentai mano akiratyje neturi aiškaus ir apibrėžto vaizdo, jie tėra blyški, beformė, punktyriška, įmanoma tąsa, neįgaunanti mentalinės vizualizacijos pavidalo, nebent specialiai susikaupčiau ir pamėginčiau juos išvysti „proto akimis“. Kaip sako šį klausimą nagrinėjanti teoretikė, „mes sau neprezentuojame paslėptų kilimo dalių analogijos būdu. Jei tai darytume, suformuotume vaizdą, tyčia iššaukdami mentalinį paslėptos dalies paveikslą, kad pritaikytume jį priemonėms regimos dalies. Aš tai galiu padaryti, sako Sartre’as, bet tai darydamas atlieku atskirą aktą. Aš galiu nukreipti savo dėmesį, kad įsivaizduočiau paslėptas kilimo dalis. Tačiau jei tai darau, turiu specialiai mąstyti apie jas kaip nepriklausančias suvokimo duomenims“ (Warnock 1978: 178).

Įsiklausykime, kas čia turima omenyje – vaizduotės galiojimas sutampa su sąmonės ekrane išvystama vizualizacija. Įsivaizduojame tik tuomet, kai regime artikuliuotus (jokiu būdu ne blyškius) mentalinius pavidalus. Kitaip tariant, įsivaizduojame tik tuomet, kai esame tikri, kad įsivaizduojame. Vaizduotė tampa savimi tik kaip *clara et distincta imaginatio* – įgydama griežtą ir gryną formą. Belieka pridurti – įtikinančią formą.

Tačiau aptardami kilimo ornamentus kaip niekada aiškiai matome, kad visuma realybės fone nesisteigia kaip faktinis tikrumas. Negaliu būti tikras, kad ornamentai, kurie tęsiasi po minkštasuoliu „iš tikrųjų egzistuoja“. Galbūt kas nors numetė nuorūką, ir kilimas toje vietoje išdegė. Galbūt kilimą audęs amatininkas turėjo kitą sumanymą –

ornamentas po foteliu kaip tik ir baigiasi. Ir, galų gale, net jei aš „tikrai žinau“, kad ornamentas po kilimu „tikrai egzistuoja“, supratimo požiūriu tai nieko nekeičia.

Mūsų galva, būtent šis griežtumas ir tikslumas, o plačiausia prasme, brėžiamos ribos klausimas ir slepia atsakymus į čia svarstomus klausimus. Ar faktinis formalizmas, kuriuo remdamiesi matuojame sąmonės aktų gyvenimą ir kuriuo neva grindžiame savo tikėjimą realybe, čia yra pakankamas? Neįbridę į pilkają zoną, vaizduotės ir percepcijos susitikimo ir išsiskyrimo ruožą, kuriame aktai susipina, susilieja, bet sykiu, kaip pasakytų Husserlis, konfliktuoja vienas su kitu, nepajėgsime išnarplioti Demokrito, stoikų ir Baudrillard’o simuliacrų paradokso. Užuoat dar kartą pasitvirtinę perskyrų rigorizmą, pamėginkime išsiaiškinti priešingą dalyką – kokiuose intervaluose ir kokiomis sąlygomis įmanoma aliejaus ir vandens difuzija.

Prasmės išpildymas

Kaip jau minėjome, antrajame *Loginių tyrinėjimų* tome teigiama, kad galime skirti „grynai signityvinius, grynai intuityvius ir arba mišrius aktus“ (Husserl 1984b: 621). Tiek pirmieji, tiek antrieji yra ribinės ir šia prasme greičiau loginės, o ne patirtinės sąvokos. Sąmonei nepakanka paprastos signifikacijos, kuri suprantama kaip tuščias, nerealizuotas, neesmiškas suvokimas. Signityviniai aktai yra dar neišsipildžiusios intencijos, kurios veikia panašiai kaip ženklai – nurodydamos arba nužymėdamos savuosius objektus, jos tarsi „kviečia“ juos suprasti. Tačiau norėdama suprasti – kad ir mūsų kilimo stebėjimo atveju – sąmonė visuomet šaukiasi intuicijos. Tai reiškia,

kad sąmonė yra eidetiškai orientuota. Kai signifikacija intuityviame akte atranda savąjį percepcijos ar įsivaizdavimo išpildymą (*Erfüllung*), ji įgyvendina pažinimo funkciją (*ibid.*: 61).

Husserlis pripažįsta, kad vaizduotė, net ir stokodama faktiškumo autoriteto ir tikro patyrimo statuso, gali lygiavertiškai atskleisti tam tikrą gyvenamo pasaulio (*Lebenswelt*) prasmės rakursą. „*Eidos*, grynoji esatis, gali intuityviai išsipildyti patirties duotybėje, suvokimo duotybėje, atmintyje ir t. t., tačiau lygiai taip pat ir *grynosios fantazijos duotybėje*“ (Husserl 1950: 13). Ir kadangi „su grynosiomis esatimis susijusiose tiesose nesama jokių tvirtinimų apie faktus“ (*ibid.*), iš fenomenologinės sąmonės perspektyvos vaizduotėje gali skleistis pati tiesa.

Negana to, kalbėdamas apie „kompozicijos meną (*die Art der Zusammensetzung*), kuris iš dalinių aktų sudėsto bendrą aktą, iš kurių kiekvienas jau yra intuityvi to paties objekto reprezentacija“, Husserlis atkreipia dėmesį, kad besitęsiančios sintezės, kurios suteikia išskirtinį sugebėjimą „sujungti suvokimų daugį, kuris priklauso tam pačiam objektui kaip daugiapusiam arba visapusiam ir kurį mes nuolat matome „besikeičiančioje padėtyje“, sykiu „atitinka vaizduotės sintezės“ (Husserl 1984b: 628).

Išnarpliodama situaciją ir išsiaiškindama atsiveriančius akiračius, sąmonė neria pro paviršiaus signityvumą į eidetinių esmiškumą. Išpildymas ar pripildymas, anot Husserlio, giliausia prasme sutampa su identifikacija – patirties supratimas įvyksta nustatant joje iškylančias tapatybes (*ibid.*: 59). Žinoma, kartais pasiliegame neįžvelgtame paviršiuje. Neadekvačiuose

įsivaizdavimuose, kaip ir neadekvačiuose percepcijose, esama intencijų, kurios nepasiekia išpildymo (*Erfüllung*) (*ibid.*: 594–595). Kadangi suvokimo objektas save pateikia fragmentiškai, jį stebėdami mes ne visuomet galime patirti intuityvaus turinio išvalgą, bet pasilikti prie signityvinio jo turinio (*signitive Gehalt*) (*ibid.*: 610–611). Sąmonėje visuomet pilna kiau rū taikinių, į kuriuos šaudoma tuščiais šoviniais.

Tačiau, nepaisant visko, eidetinėje žiūroje percepcijai tenka akivaizdus pranašumas. „Vaizduotė išsipildo per savo specifinę vaizdo panašumo identifikaciją, o suvokimas per savo daiktiško identiteto sintezę (*Synthesis der sachlichen Identität*), kai daiktas savimi pačiu patvirtina save (*bestätigt sich durch sich selbst*), parodydamas savo skirtingas puses, bet kartu visuomet išlikdamas tuo pačiu“ (*ibid.*: 612). Kaip matome, situacijos sprendimas čia paremtas pamatiniu realybės dualizmu. Tikrumas pats patvirtina savo akivaizdybę, o vaizduotės produktų kategorija yra antrinė, kylanti iš panašumo, todėl jų egzistencijoje numatyta su regimais vaizdais nesutampanti originalo pirmenybė. Pozicija, beveik niekuo nesiskirianti nuo Hume'o nuostatų, kad vaizdai tėra juslių kopijos.

Jeigu, anot Husserlio, daiktas „savimi pačiu patvirtina save“, tai vaizdas analogiškai „savimi pačiu save demaskuoja“, be perstojo signalizuodamas, kad yra neisavertis, kad nepriklauso realiam pasauliui, kad juo neverta patikėti. Ir nors „Husserlis niekada neabejojo tvirtinti, kad vaizduotė yra intuicija, jis tuo pačiu metu stengdavosi parodyti, kad ši intuicija yra žemesnė nei suvokimo intuicija. Vaizduotė išpildo tuščius žinojimus. Bet šių išpildymų atitikimas

yra skirtingos prigimties, jis, būtų galima pasakyti, yra ne toks „kilnus“ kaip suvokimo įgyvendinamas atitikimas“ (Saraiva: 108). Tiksliai skambantis žodis „kilnus“ čia kaip tik ir išduoda atliekamos gradacijos pobūdį. Vaizdai gimsta prastesnės kilmės nei percepcijos duomenys. Normatyvinė hierarchija nurodo, kas stovi tikrumo piramidės viršuje, o kas tenkinasi žemesnėmis pakopomis.

Atrodo, kad Husserlis mėgina, Baudrillard'o žodžiais tariant, išsaugoti „skęstantį realybės principą“ (Baudrillard 2002: 22), kuris įmanomas tik dvipoliškoje įtampoje. Vienoje pusėje – tiesa, kitoje – melas, vienoje – tikrovė, kitoje – iliuzija. Išryškindamas vieną ir nuvertindamas kitą, šis dvilypumas padaro įmanomą patį demaskavimo veiksmą. Demaskavimas prielaidauja, kad apgaulė privalo egzistuoti. Kai turime kuo nepasitikėti, tikėjimas išsaugo savo vertę. Vadinasi, tarsi Hegelio pono ir vergo dialektikoje, kur ne tik ponas valdo vergą, bet ir vergas poną, realybės principas visada išlieka priklausomas nuo savo iliuzinio šešėlio. Tą akimirką, kai viskas tampa vienodai tikra, tikrovė ištirpsta atvaizdų žaismėje.

Viena vertus, tokios difuzijos galima bijoti – kaip atvirai neprisipažindamas tai daro Husserlis. Pasak tyrėjų, sprendžiant iš analizės specifikos ir realių tyrimų, Husserlis niekada iki galo neišsižadėjo empiristų principo, kuris aprioriškai teigia pasaulio faktiškumą ir į jį atsiremia sąmonės kaip gryųjų pojūčių suvokimo gyvenimą (plg. Saraiva: 167; Sokolowski: 171–177). „Pats bendriausias prieštaravimas teigia, kad nors Husserlis atmets Hume'o vaizduotės kaip „silpnos pojūčių kopijos“ supratimą, jis vis vien pažemina vaizduotę iki vargingos

suvokimo imitacijos“ (Jansen 2005: 121). Kitaip tariant, jei Husserlis ir kritikavo hjūmišką požiūrį, pagal kurį vaizdas suvokiamas kaip degradavęs išpūdis, vaizduotė Husserliui visuomet išlieka ne kas kita kaip *kvazi-percepcija*, t. y. kaip kažkas iš pagrindų antraeilėška – tai, kas savaime duodasi kaip nevisavertiškas pažinimo būdas (plg. Sallis 1992: 201–215). „Kai aš veikiu vaizduotėje, aktualiai atlieku vieno ar kito dalyko kvazi-suvokimą, kvazi-sprendimą, kvazi-atskyrimą ar palyginimą, kvazi-troškimą ar ketinimą ir t. t.“ (Husserl 1980: 341). Šis nuolatinis „kvazi“ kartojimas kartu išduoda, kad implicitiška hierarchinė suvokimo formų subordinacija yra sąmoninga ir nuosekli. Husserliui lieka iš anksto svarbu išsaugoti tikro suvokimo pirmenybę – jam rūpi ne paradoksalus vaizduotės ir tikrovės įtakos zonų persikirtymas, t. y. ne tradicinės pasaulio sampratos perversmas, o veikiau klasikinės pasaulėjautos sutvirtinimas neklasikiniais, t. y. transcendentaliniais, argumentais. Todėl nieko keista, kad fantazija apibrėžiama kaip šio „suvokimo imitacija“ (plg. Drost 1990). Nereikia pamiršti, kad fenomenologiniu projektu siekiama teoriniams mokslams sugrąžinti galimybę užtikrinti universalų savo sprendinių galiojimą. Husserlio akimis, „su tokiu moksliniu racionalumu supriešintos vaizduotės prezentacijos siekia daugialypiškumo ir jokia būdu negali atvesti prie vienos tikrovės universalių struktūrų atskleidimo. Ši jų apibrėžtis konstituoją tai, kas iškilis kaip pagrindinė vaizduotės prasmė Husserlio fenomenologijoje. Šioji prasmė kartu konstituoją ribotą ir vienaplanę vaizduotės sampratą ir įvardija Husserlio fenomenologijos prasmės ribas“ (Elliott 2005: 21).

Kita vertus, šią situaciją galima pateikti taip dramatiškai ar net apokaliptiškai – kaip tai daro Baudrillard'as. Arba priešingai, įmanoma tikrovės ir iliuzijos susiliejime atrasti fenomenologinio „išpildymo“ šansą. Mūsų akimis, ši problema atrodys visai kitaip, jei bet kokioje eidetinėje žiūroje, kuri savo realizaciją pasiekia paviršiaus signyvumą pakylėdama iki išbaigiančio *Erfüllung*, bus atpažintas ir priimtas domėn vaizduotės aktyvumas. Ir vaizduotės, ir percepcijos aktų išpildymai yra ne gryni, bet mišrūs iš prigimties.

Eidetinė žiūra, kurioje irealūs elementai yra ne mažiau svarbūs nei hiletinė duotis, nereiškia, kad šiais atvejais vaizduotė egzistuoja tik savo formaliais pavidalais. „Primatymas“, arba Husserlio užčiuopta, bet neišnagrinėta „perceptyvioji fantazija“, be kurios neįmanomos išvalgos ir išsiaiškinimai, paradoksaliu būdu atskleidžia į vaizdus neredukuojamus vaizduotės išteklius. Latentinės, bet kartu nuo daiktų neatskiriamos struktūros ir Husserliui, ir Sartre'ui atrodo vaizduotės požiūriu sterilios ne todėl, kad jos „save pačios savimi patvirtina save“ arba kad „egzistuoja dabartiškai“. Tokiomis jos tampa pirmiausia todėl, kad jų iliuziškumas, arba simuliakriškumas, nėra vizualiai artikuliuotas. Kitaip tariant, čia neturime jokių konkrečių vaizdų, *ergo* neturime ir vaizduotės.

Tačiau išsipildymas, kuris visuomet reiškia, kad situacija yra daugiau nei tiesiog juslinė duotis ar paviršių statistika, įvyksta kaip sąmonės prasipletimas sintezės būdu. Tam tikra prasme tai magiškas momentas – empiriniai elementai šaukiasi būti išvelgti ir pakylėti. Sąmonės ir pasaulio sąjungos taške įvyksta regėjimo suintensyvėjimas.

Hiletiniai duomenys, grynoji duotis tėra pasiūlymas, kurį priimdama sąmonė įgyvendina savo atvirumą. Tokiu mastu, kuriu net ir suvokime *Erfüllung* peržengia situacijos ribas, t. y. viršija „realią“ esatį, jis yra vaizduotiškas. Aplink daiktų padėtį žaižaruojančios polivalentiškos prasmės galimybės gali būti suderintos tik jų ritmą atitinkančiais ir daugialypiškumu banguojančiais įsivaizdavimo dažniais. Tai reiškia, kad percepcija linksta į vienį, o vaizduotė leidžia sugauti daugį.

Sartre'as, nors ir nenoromis, tačiau kartais pripažįsta, kad dabarties išgyvenimas neįmanomas be suvokimą išplečiančios įsivaizdavimo optikos, kuri užtikrina pasaulio dinamiką atitinkantį susitikimą su sąmone. „Jei nors akimirka būtų įmanoma suvokti neįsivaizduojančią sąmonę, ją reikėtų suvokti kaip iki pašaknių įsiurbtą į tai, kas egzistuoja, be galimybės suvokti kitaip nei tai, kas egzistuoja. Tačiau kaip tik tokia ji ir negalėtų būti. Tai, kas egzistuoja, nespėja išnirti ir yra įveikiama pačiu savimi. Mažato – įveikiama kažko labui. Tad įsivaizdavimas yra „kažkas“ konkretu, ko labui yra įveikiama tai, kas egzistuoja <...>. Konkreti vaizduotiškos sąmonės motyvacija pati presupponuoja vaizduotišką sąmonės struktūrą“ (Sartre 2005: 359–360). Čia minima metamorfozė, kurią Sartre'as diagnozuoja kaip neišvengiamą suvokimo virsmą vaizduote, mūsų akimis, gali būti atpažinta ir suvokimo virsme išsipildžiusio suvokimo. To, kas egzistuoja, įveikia „kažko“ konkretaus labui yra suvokimo *Erfüllung*. Vaizduotės parama leidžia pasaulį susintetinti į prasmingą visumą, įtraukiant į bendrą vaizdą ir tai, kas formalioje ontologijoje neturi tikrovės statuso – susipynusius atminties ir intuicijos

vaizdus. Būdami „nerealūs“, jie vis dėlto yra realybės suvokimo pagrindas.

Patirtis visuomet yra šiek tiek akivaizdi, bet kartu ir enigmatinė. Normaliame režime sąmonė atsiduria tarpinėje padėtyje – tarsi suptūsi ant prasmę kuriančių evidencijų bangavimo. Percepcija linksta link daiktų, ieško supratimo, veržiasi link tikrovės, nori susiliesti su pasaulio teikiama totalybe, tačiau nuolatos atsimuša į savo pačios ribotumą. Geisdama visumos, ji gauna tik siaurą rakursą. Iš to išplaukia, kad „kiekvienas suvokimas – kadangi jis taikosi į daiktą, bet ne jo profilį – privalo siekti įgyvendinti savo galimybes ir išsiaiškinti savo nuorodas. Todėl kiekvienas suvokimas konstitutyviai implikuoja kvietimą tolesniems suvokimams, suvokimų anticipaciją“ (De Waelhens 1953: 19). Štai šis percepcijoje glūdintis kvietimas jau yra vaizduotiškas *per se*.

Pretenduodamas į grynumą, suvokimas nuolatos susiduria su irealybe, kuri nebūtinai sutampa su apgaule. Arba tiksliau – atmetus iš anksto priimamą „percepcijos pirmumo“ principą – galima atpažinti, kad suvokimas veikia tik įsivaizduodamas. Ir būtent todėl jis sykiu užsitarnauja šansą įžvelgti prasmę. „Klasikiniai sąmonės poliai – *tabula rasa* arba aktyvus intelekto veikimas – pakeičiami greičiau bipole sąmonės sąvoka, sąmonės suprastos kaip abipusiškas santykis su tuo, kas yra kita nei ji pati. Būtent todėl, kad vaizduotė neperteikia jokios „būties“, ji geriausiai sugeba šį tą perteikti apie sąmonę kaip požiūrį būties atžvilgiu. Trumpai tariant, būdamas neutralus faktų egzistencijos požiūriu, įsivaizdavimas tampa pavyzdiniu esmių prasmės atžvilgiu“ (Kearney 1998: 21).

Apie suvokimo ir įsivaizdavimo sinchroniją

Kad pagilintume ką tik išdėstytas išvalgas, panagrinėkime keletą konkrečių pavyzdžių iš „pilkosios zonos“. Difuzijos atvejai, kai prasmė ima viršų prieš empirinį faktiškumą, o riba tarp vaizduotės ir suvokimo nustoja galioti, atskleidžia tikroviškumo ir tikėjimo priklausomybę.

Teorinėje literatūroje plačiai nuskambėjo ne kartą nagrinėtas Perky eksperimentas (Perky, 1910: 422–452). 1910 m. ši psichologė susodino grupę žmonių priešais tuščią ekraną ir paprašė jų įsivaizduoti paprastą objektą – pavyzdžiui, kokį nors vaisių. Vos jiems pradėjus tai daryti atmerktomis akimis, blyški ir vos pastebima vaisiaus atvaizdo projekcija buvo nukreipta į ekraną. Netrukus paaiškėjo, kad beveik visi be išimties eksperimento dalyviai „realiai regimą“ pavidalą ėmė suvokti kaip savo „vaizduotės vaisių“. Paprašyti aprašyti įsivaizdavimo patirtis, jie imdavo vardyti konkrečias ekrane pasirodžiusio objekto savybes.

Eksperimento specifika buvo ne kartą išpeikta – Sartre’as pašaipiai pastebi, kad „šie tyrimai turėtų prasmę, jeigu vaizdas būtų silpnoji percepcija. Bet jis duodasi *kaip vaizdas*, todėl bet koks jo ir suvokimo intensyvumo lyginimas yra negalimas. Nežinia, kas čia labiau sumišęs – eksperimentuotojas, kuris užduoda tokį klausimą, ar subjektas, kuris nuolankiai atsakinėja“ (Sartre 2005: 109). Akivaizdu, kad tokį autoriaus dygumą sukėlė Perky išvada, kad įsivaizdavimas ir suvokimas skiriasi tik laipsniu, bet ne iš esmės.

Galima sutikti, kad tokiomis laboratorinėmis sąlygomis įgyvendintas eks-

perimentas stokoja universalumo. Vis dėlto, mūsų akimis, šis konkretus pavyzdys greičiau signalizuoja, kad problema nebus išspręsta, jeigu akiai laikysimės įsikibę išankstinės normatyvinės dichotomijos, arba Baudrillard'o žodžiais tariant – „skeptančio realybės principo“. Mat kai tam tikromis sąlygomis tikrovę reguliuojanti koordinacių sistema išsikreipia, nei daiktai, nei vaizdai nebebajėgia „patys savimi“ patvirtinti savo statuso. Tada imame tikėti tuo, kas įteigiama. Šiuo atveju realų pavidalą turintis atvaizdas prisiima fantazijos vaidmenį. Negalima užmerkti akių prieš tai, kad psychologė Perky savo eksperimento dalyviams sėkmingai primeta tam tikrą tikėjimo modelį.

Kai kurie komentatoriai kontrargumuoja išplėtodami Sartre'o mintį apie šio pavyzdžio specifines aplinkybes. Teigiama, kad eksperimento dalyviai normaliomis sąlygomis puikiausiai atskiria du režimus, nes to paties daikto neįmanoma suvokti ir įsivaizduoti sinchroniškai. Jeigu iš tiesų būtų kalbama apie identiško daikto vienalaikišką patyrimą šiuose skirtinguose santykiuose, tuomet neįmanoma, kad eksperimento dalyviai „nesugebėtų atskirti to paties dalyko įsivaizdavimo ir suvokimo, nes duotasis objektas kaip įsivaizduotasis niekada negali visiškai sutapti su tuo pačiu objektu kaip suvoktu“ (Casey 2000: 149–150). Kitaip tariant, objekto statusą nustato laikinė apibrėžtis, o esminis skirtumas tarp dviejų sąmonės režimų yra griežtos ribos tarp trukmės intervalų. Kadangi Perky suspėja užbėgti įvykiams už akių ir pradeda projektuoti norimą regimąjį pavidalą greičiau, nei eksperimento dalyvių galvose išskyla mentalinis vaizdas, jie patys nebespėja įsivaizduoti.

„Kitais žodžiais tariant, klaida, jeigu ji ir ištinca, teparodo, kad įmanoma tam tikromis, atidžiai apgalvotomis sąlygomis klaidingai priimti tai, kas suvokiama. Įprastuoju suvokimo iliuzijos atveju supainiojamas vienas suvokimo objektas su kitu, pavyzdžiui, medis tolumoje su žmogumi. Perky eksperimente ypatingas objektas (ekrano vaizdas) yra klaidingai laikomas įsivaizduojamu objektu. Tai ne iš susipainiojimo (*confusion*), bet iš neteisingo apibūdinimo (*mischaracterization*) kylanti klaida: tai, kas suvokiama, yra klaidingai laikoma tuo, kas įsivaizduojama“ (Casey 2000: 150). Mes norėtume remtis Casey įžvalga, kad jai paprieštarautume. Perky eksperimentas rodo, kad abi sąmonės formos turi savo laikišką reguliavimą, kuriame greitis atlieka lemiamą vaidmenį. Anticipacija paprastai priskiriama įsivaizdavimo režimui – tačiau tik tuomet, kai vaizduotę priešiname intelektui. Užmerkę akis galime pastebėti, kad vaizduotė veikia greitai ir beatodariškai, kitaip tariant, spontaniškai. Eksperimente pritaikyta spontaniškumo simuliacija ir sukėlė perskyrų krizę.

Tačiau percepcija plačiausia prasme taip pat yra laikiška fazė, kurioje situacijos išsklaida irgi vyksta spontaniškai. Hiletinė duotis, kaip jau minėjome, reikalauja būti peržengta tam, kad būtų išpildyta – ir štai šis *Erfüllung* yra laikiškas, ir visų pirma laikiškas tapsmo procesas. Jeigu pripažinsime, kad tiek fantazijos, tiek percepcijos režimai yra virsmo formos, kartu galėsime priimti prielaidą, kad jų difuzija įmanoma tik kaip sudedamoji šio srauto dalis. Tad turime kalbėti ne apie identiško daikto sinchronišką sutapimą, bet apie sąmonės judėjimui suteikiamą bendrą orientaciją.

Sutampa ne objektai, bet patirties ir pasaulio dinamika.

Silpnosios pamėklės ir simuliakrai

Apie tai, kad suvokimas įgauna netikėtą rakursą, jeigu jo neskaidome į objektus, elementus ir savybes, bet pažvelgiame pro laiko prizmę, patvirtina ir kitas pavyzdys. Šiuolaikinis fenomenologas Lohmaras atkreipia mūsų dėmesį į tai, ką jis vadina silpnosiomis pamėklėmis (*weak phantasmata*). Jas „geriausia apibūdinti kaip tam tikrą į-eskizavimą (*Einzeichnung*), kurį vaizduotė atlieka intuityviai duoto jausmo srityje. Šis į-eskizavimas ar įsipaišymas įmanomas visose jausmo sferose: optinėje, akustinėje, taktinėje, taip pat skonio ir kvapo“ (Lohmar 2005: 155). Vadovėlinis tokio atvejo pavyzdys – citrina, kurią kas nors atsikanda prieš jūsų akis; matydami šį vaizdą, liežuviu imate vos ne vos jausti rūgštumo pojūtį. Toks jauslinis fantomas dažniausiai yra blyškus ir beveik neartikuliuotas, kylantis neįdedant jokių specialių pastangų, t. y. vėlgi spontaniškai. Tai tarsi patyrimą lydintis šešėlis ar aura.

Negana to, būtent pamėklių silpnumas yra jų stiprybė. Neužsilikdamos jokioje patirtyje iki galo apibrėžtu pavidalu (pvz., aiškiai vizualizuotu nematomos kilimo dalies ornamentu), jos apspinta beveik visas mūsų patirtis. Lengvai gimstantys ir nykstantys fantomai įkūnija kiekvienos situacijos galimybių variacijas. Tarpinė ir ontologiškai netvirta jų egzistencija leidžia įsiskverbti ir ištirpdyti pačias kiečiausias struktūras ir paviršius. Tai būtis, dėl kurios griežti kontūrai išsirpsta išsiliejusios akvarelės spalvose. *Weak phantasmata* savo laisve ir svoriu primena veikiau Lukrecijaus, o

ne Baudrillard'o *simulacra*, kurie sklando visomis kryptimis ir noriai jungiasi vieni su kitais. Ir vieni, ir kiti yra analogiškai gležni ir perregimi tarsi voratinkliai.

Kaip jau minėta, pamėklių raiškos sritis apima galimybių amplitudėje svyruojančią juslinę gamą. Tarkime, kalbėdamas telefonu ir girdėdamas žmogaus balsą, galiu šiek tiek įsivaizduoti, kokia jo išvaizda, apranga, veido mimika ar net kvapas. Kita vertus, fantomai nuolat keičiasi – vieną akimirką matau draugą juokiantis, kitą – verkiant, trečią – ramybės būsenos. „Šis sugebėjimas atskleidžia, kad mūsų protas nėra „reprezentacinis vienetas“ arba kad jis tegali iš archyvų ištraukti lygiai tokius pačius paveikslus, kurie jam buvo įdiegti prieš tai buvusios patirties. Mes galime laisvai elgtis su patirtyje sukaupta medžiaga. Tai galime daryti ne tik arbitralioje fantazijoje, bet ir tiesiogiai naudodamiesi savo suvokimo tipais“ (Lohmar 2005: 159). Štai kodėl, anot fenomenologo, pastebėdami *weak phantasmata* interaktyvų pobūdį, galime konstatuoti, kad „mūsų vaizduotė yra aktyvi kiekviename suvokime“ (*ibid*).

Taigi, vėl grįždami prie Lukrecijaus pamėgtos cheminės metaforikos, galėtume sakyti, kad silpnosios pamėklės atskleidžia aktyvų būties valtingumą – kai bet kuris atomas visada yra pasirengęs jungtis su kitu. Begalinis daiktų skilimas į sudedamąsias dalis yra kartu ir jų magnetizmo priežastis. Šis magnetizmas ne tik ardo griežtus daiktų kontūrus, stimuliuoja naujas formas, bet ir užtikrina prasmę teikiančios energijos tėkmę. Pamėklės padaro suvokimo situaciją intensyvesnę – kuo ryškesni jų daiktus supantys šešėliai, tuo svarbesnis tampa pats išgyvenimas.

Išvados

Sąmonės negalime redukuoti iki visumos priemonių ir instrumentų, kuriais suvokiami pasaulio daiktai. Greičiau atvirkščiai – joje yra kai kas pasauliška, t. y. pati sąmonė yra išaknyta tikrovėje ir šis išanknytumas – paradoksaliu būdu – sutampa su jos aktuose aptinkamu vaizduotės veikimu. Sąmonės bipoliškumas reiškia, kad ši sąmonė yra kiaura. Pasaulio procesai ir vaizduotės procesai – abu veikiantys pagal galimybės variuojančią tapsmo logiką – yra homogeniški.

Intencionaliame gyvenime objektų pasaulis turi būti suvokiamas kaip kompleksiškas aktų pulsavimas. Aktai niekada nėra iki galo baigtiniai, o tik pasižymi prasmės orientyru (*vόημα*), todėl juos sudaro ir įvairovės variacijų srautas, kuriame mes atpažįstame tam tikrą daugialypiškumo tvarką (*vόησις*). Šis variuojantis objekto daugialypiškumas, kuris platesne prasme nuolatos iškreipia ir koreguoja daikto individuaciją, ir yra vaizduotėje kuriamas tikrovės irealumo šydas.

Jeigu kalbėtume Lukrecijaus terminais, galėtume teigti, kad pats materialumo dalumas – savybė, leidžianti jam be perstojo skaidytis į nesuvokiamai plonas sudedamąsias dalis, užtikrina materijos simuliakriš-

kumą. Ne pramanai ar išsigalvojimai, bet pati arkliai fiziologija, nuolat egzistuojanti tik kaip (ir vien tik kaip) kaitos būdas, kaip nesibaigianti variacija, kaip būklių ir modusų derinys, leidžia jam pavirsti kentauru. Tai, kad objekto dinamika atitinka vaizduotės sintezės, reiškia, kad pačiame objekte egzistuoja begalinis daugialypiškumas, numatantis ir įgyvendinantis jo virsmą kažkuo kitu, nei jis tiesiog yra. Dinamiškai suprastoje simuliakro iliuzijoje glūdi tikrovės atradimo šansas.

Todėl nors dogmatinė fenomenologija deda pastangų parodyti, kaip sąmonėje skiriasi suvokimas, vaizduotė, prisimini- mai, šiose rigoristinėse perskyrose dažnai pametamos paties Husserlio atrastos įsi- vaizdavimo, suvokimo ir tikrovės genetinės sąsajos. Ir nors kai kam gali pasirodyti, kad toks suvokimo ir vaizduotės ryšio atradimas paneigia bet kokią psichopatologijos moks- lo galimybę, mūsų akimis, būtent atisakę išankstinės nuostatos apie tiesos ir tikrovės predikatų aiškumą, galime sukurti sąlygas išsiskleisti aktualią duotų viršijančiam prasmės arealui. Vaizduotės ištekliais atrandame pasaulį, kuriame ne tik atsisakoma faktinės esaties ir nesaties atskirties, bet veikiau pačiame jų sumišime galime užčiuopti pasaulio supratimo galimybę.

LITERATŪRA

Arnim, J. von., 1978-79. *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Stuttgart: B. G. Teubner.

Baudrillard, J., 2002. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos.

Brann, E. T. H., 1991. *The World of Imagination*. Boston: Rowman and Littlefield.

Casey, E. S., 2000. *Imagining. A Phenomenological Study*. Bloomington/London: Indiana University Press.

Cicero, M. T., 1979. *De natura deorum*. Academia. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

De Waelhens, M. A., 1953. *Phénoménologie et Vérité. Essai sur l'évolution de l'idée de vérité chez Husserl et Heidegger*. Paris: Épipiméthée, Essais philosophiques, P.U.F.

Drost, M., 1990. The primacy of perception in Husserl's theory of imagining, *Philosophy and Phenomenological Research* 1(3): 569–582.

- Elliott, B., 2005. *Phenomenology and Imagination in Husserl and Heidegger*. London & New York: Routledge.
- Epicurus, 1926. *The Extant Remains*. Oxford: Clarendon Press.
- Ferraris, M., 1996. *L'Immaginazione*. Bologna: Mulino.
- Husserl, E., 1950. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie. In: *Husserliana* III. Den Haag: M. Nijhoff.
- Husserl, E., 1980. Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung. In: *Husserliana* XXIII. Den Haag: M. Nijhoff.
- Husserl, E., 1984a. Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Erster Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. In: *Husserliana* XIX/1. Den Haag: M. Nijhoff.
- Husserl, E., 1984b. Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Zweiter Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. In: *Husserliana* XIX/2. Den Haag: M. Nijhoff.
- Jansen, J. 2005. On the development of Husserl's transcendental phenomenology of imagination and its use for interdisciplinary research. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* (4): 121–132.
- Kearney, R., 1998. *Poetics of Imagining: Modern and Postmodern*. Edinburgh/New York: Edinburgh University Press and Fordham University Press.
- Lohmar, D., 2005. On the function of weak phantasmata in perception: Phenomenological, psychological and neurological clues for the transcendental function of imagination in perception. In: *Phenomenology and the Cognitive Sciences* (4): 155–167.
- Lucretius, 1982. *De rerum natura*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.
- Lukrecijus, 1964. *Apie daiktų prigimtį*. Vilnius: Mintis.
- Perky, C. W., 1910. An Experimental Study of Imagination. *American Journal of Psychology* 23: 422–452.
- Sallis, J., 1992. Spacing imagination. Husserl and the phenomenology of imagination. In: Van Tongeren P. et al., eds. *Eros and Eris*. Dordrecht: Kluwer, p. 201–215.
- Saraiva, M., 1970. *L'imagination selon Husserl*. Den Haag: M. Nijhoff.
- Sartre, J.-P., 2005. *L'Imaginaire. Psychologie phénoménologique de l'imagination*. Paris: Gallimard.
- Sokolovski, R., 1964. The formation of Husserl's concept of constitution. In: *Phenomenologica* 18. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Warnock, M., 1978. *Imagination*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

SIMULACRA HAVE ALWAYS PRECEDED

Kristupas Sabolius

S u m m a r y

This paper focuses on the problem of simulacra avoiding the direct reading of Baudrillard's work. Reconsidering original meaning of the term in the ancient texts and drawing the parallels with phenomenological contexts, it strives to gain the new meaning for the juxtaposition between the reality and illusion (or imagination). The concept of Epicurean and Stoic *Phantasia* contained the intrinsic intertwining of reality and simulacra, due to which reality *ab origine* presented itself as a correlate of fiction and truth. The similar structure could be

identified in the eidetic way of knowledge, which phenomenology finds through the task of Fulfillment (*Erfüllung*). According to this research, by virtue of eidetic seeing based on imaginings, the dynamic homogeneity of the consciousness and the world can be re-established. This tendency is also endorsed by the analysis of so-called 'weak phantasmata', elucidating the active role which imagination takes in every perception.

Keywords: simulacra, imagination, reality, *Erfüllung*, weak phantasmata.